

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-35>
УДК 343.232

Садонцева Л.К.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті розглядаються особливості криміналізації домашнього насильства в країнах за кордоном, проведений аналіз досвіду та меж покарання цього злочину. За основу взяті кримінальні кодекси та закони іноземних держав. Досліджені положення Стамбульської конвенції 2011 року, які регламентують найголовніші основи захисту проти насильства над жінками та домашнього насильства. Проведений аналіз кримінального законодавства іноземних країн, а саме Франції, Сполучених Штатів Америки, Китайської Народної Республіки, Німеччини, Іспанії, Грузії, Польщі та національного законодавства. Виявлені певні недоліки криміналізації домашнього насильства в Україні: деякі моменти, які потребують уточнення та вдосконалення.

Ключові слова: домашнє насильство, насильство над жінками, кримінальна відповідальність, Кримінальний кодекс, Стамбульська конвенція.

Sadontseva Lidiia

Yaroslav Mudryi National Law University

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE AND FOREIGN LAW: COMPARATIVE ANALYSIS

Summary. The number of victims of domestic violence in Ukraine is large. Therefore, this problem needs a due attention. It is necessary to increase the criminal responsibility and to counteract it in any way. This phenomenon destroys lives and negatively affects on the society. All victims must be protected and rehabilitated. The adoption of the new article of the Criminal Code about domestic crime in Ukraine caused a lot of questions. This relates directly to the moments of the qualification. The definitions of each type of violence, that can exists, are given, which include physical, psychological, economic, sexual violence in the family. The article examines the experience of foreign states in the fight against domestic violence. Legislation on this crime is taken into account. The article deals with the peculiarities of the criminalization of domestic violence in foreign countries, an analysis of the experience and the limits of punishment for this crime. The article is based on the criminal codes and laws of foreign countries. The fight against domestic violence should be clearly regulated by the international standards. The provisions of the Istanbul Convention of 2011, which regulate the most basic principles of protection against violence against women and domestic violence, are explored. An analysis of the criminal legislation of foreign countries, namely, France, the United States of America, the People's Republic of China Germany, Spain, Georgia, Poland and national law, is carried out. Revealed some deficiencies in the criminalization of domestic violence in Ukraine: some moments, that need clarification and improvement. The degree of danger of this crime abroad is determined. Positive aspects of comparative analysis are distinguished, which could be taken into account for further improvement of national legislation.

Keywords: domestic violence, violence against women, criminal responsibility, the Criminal Code, the Istanbul Convention.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема насильства в сім'ї є надзвичайно актуальною в суспільстві. Домашнє або сімейне насильство застосовується одним членом сім'ї щодо іншого, тим самим порушуючи конституційні права та свободи останнього. Така девіантна поведінка значно підриває суспільні відносини, знецінює поняття інституту сім'ї та потребує особливої уваги зі сторони законодавця. Тому будь-який прояв домашнього насильства має бути негайно попереджений. Найбільш цьому насильству піддаються жінки та діти, а кривдниками є чоловіки. Причинами для цього є різні фактори: напружена економічна ситуація в країні, особливості психологічної ситуації в сім'ї, постійне непорозуміння з боку іншого з подружжя, проблеми з працевлаштуванням тощо.

Вагомим внеском у протидію цьому габельному явищу стало прийняття 11 травня 2011 р. Радою Європи Конвенції про запобіган-

ня насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Як зазначив у своєму виступі генеральний доповідач з питань насильства над жінками, політичний координатор парламентської мережі «Жінки, вільні від насильства»: «Ми маємо розірвати це замкнене коло. Необхідність у цій конвенції давно назріла. Не підтримати цю конвенцію означає поступитися насильству. Не підтримати цю конвенцію означає вчинити злочин. Не підтримати цю конвенцію означає вчинити ще один злочин проти жінок» [1, с. 9].

За оцінками експертів, близько 75% жертв різних видів насильства не звертались по допомогу, решта переважно звертались до родичів [2]. За даними Інституту соціологічних досліджень НАН 59 відсотків респонденток потерпають від членів своєї родини або від партнерів в інтимних стосунках, причому, віком до 15 років потерпають всі сто відсотків; у віці 15-20 років – 62.2%; 20-35 років – 50.0%; після 35 ро-

ків – 67.3% жінок [3]. На жаль, національна поліція майже не реагує на заяви потерпілих, тільки звертають увагу тоді, коли вже є смерть. Уповноважені органи вважають це занадто приватною справою і не приділяють цьому належної уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за насильство, у тому числі домашнє, досліджували у своїх працях багато науковців: Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В. Буроменський, В.В. Голіна, Ю.М. Грошевий, Л.Є. Колос, Л.В. Кривоченко, О.М. Руднева, О.В. Сердюк, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, І.В. Жилінкова та інші. Проте у зв'язку з набранням 11 січня 2019 року чинності змін до кримінального законодавства України, внесених Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 6 грудня 2017 року, питання кримінально-правового регулювання відповідальності за домашнє насильство набуло ще більшої актуальності [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження особливостей криміналізації насильства в родині з урахуванням останньої статистики, санкцій, що можуть бути застосовані до порушника, дослідження європейського досвіду криміналізації цього.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу положень вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства щодо відповідальності за домашнє насильство.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод нікого не може піддано катуванню або нелюдську чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню. Свобода від насильства – це основне право людини, на захист якого спрямована ціла низка міжнародно-правових актів, зокрема: Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.; Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок 1993 р.; Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами або Стамбульська конвенція 2011 р. Особливе місце серед них займає Стамбульська конвенція 2011 р., основними цілями якої є захист жінок від усіх проявів насильства та запобігання домашньому насильству. Незважаючи на важливість цього документу, Україна тільки підписала цю Конвенцію, проте досі її не ратифікувала.

У масовій свідомості утвердилася думка, що насильство в сім'ї зводиться лише до фізичного насильства. Насправді, насильство в сім'ї – це багатогранне криміногенне явище, яке має різні види і форми прояву. Видами насильства в сім'ї є: побутове насильство, жорстке поведження в сім'ї, фізичне насильство щодо дитини, зневажання обов'язками щодо дитини, зневажання щодо дитини, зневажання ди-

тиною або жорстоке поведження з нею в емоційній сфері, сексуальний напад, сексуальне насильство, інцест [5, с. 3–4]. Саме ці прояви насильства, відповідно до умов Стамбульської Конвенції країни, які ратифікують її, мають криміналізувати в своєму законодавстві: психологічне насильство, переслідування (сталкінг), фізичне насильство, сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, що недвозначно покриває всі сексуальні активності з особою без її згоди, примусовий шлюб, жіноче обрізання, примусовий аборт.

Багатогранність прояву домашнього насильства знайшла своє закріплення й у законодавстві України. Так, Законом України № 2227-VIII від 6 грудня 2017 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено статтею 1261 КК України («Домашнє насильство»), відповідно до положень якої домашнє насильство визначається як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Іншою новелою стало закріплення сексуального насильства, вчиненого щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, в якості кваліфікуючої ознаки злочинів, передбачених статтями 152, 153 КК України.

Зміст даних проявів домашнього насильства розкривається у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р.:

1) фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, ципання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

2) психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у потерпілої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

3) економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону пра-

цювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

4) сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Відповідно до санкції ст. 1261 КК України домашнє насильство карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років. За вчинення сексуального насильства в сім'ї у ч. 2 ст. 152 КК України передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, а за ч. 2 ст. 153 КК України – позбавлення волі на строк від трьох до семи років.

Втім системний аналіз інших положень КК України, які передбачають відповідальність за застосування насильства, свідчить, що у санкціях, наприклад, за заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України), середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст. 122 КК України), побі і мордування (ст. 126 КК України) передбачена більш сувора відповідальність, ніж за вчинення фізичного насильства в сім'ї (ст. 1261 КК України). Внаслідок цього виникає питання, чому саме так вирішив законодавець, адже здавалось би, застосування насильства до жінок, дітей, інших близьких родичів має обумовлювати більш сувору відповідальність, а ні навпаки.

У зв'язку з цим доцільним вбачається дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правового регулювання відповідальності за домашнє насильство.

У Кримінальному кодексі Франції передбачена відповідальність за застосування насильства як до малолітньої дитини, так і до неповнолітньої. Законодавець у Франції по-різному оцінює ступінь небезпеки домашнього насильства по відношенню до дітей різного віку. Так, за здійснення законним, природним або приймальним родичем по висхідній лінії або будь-якою іншою особою, що здійснює відносно неповнолітнього батьківські права або що має законні права відносно неповнолітньої особи у віці до п'ятнадцяти років, діяння, що виразилося в позбавленні неповнолітнього їжі або піклування і що представляє небезпеку для його здоров'я, передбачена відповідальність у виді семи років ув'язнення і штрафом у розмірі 700 000 франків (ст. 227-15 КК Франції). Якщо такі дії стосуються неповнолітнього покарання призначається у виді двох років ув'язнення і штрафом у розмірі 200 000 франків. У разі смерті малолітньої дитини від такого насильства покарання складає тридцять років кримінального ув'язнення (ст. 227-16 КК Франції).

Стаття 227-17 КК Франції передбачає, що ухилення природного, законного або приймального батька або матері без законної на те підстави від виконання своїх, встановлених законом, обов'язків, що представляє небезпеку для здоров'я, безпеки, моральності або виховання їх неповнолітньої дитини, карається двома роками ув'язнення і штрафом у розмірі 200 000 франків.

Сексуальне посягання в сім'ї також карається по-різному. Диспозицією статей ст. 227-25, п. 1 ст. 227-26, п. 1 ст. 227-27 КК Франції сексуальне посягання відносно неповнолітньої особи, що не досягла п'ятнадцятирічного віку або відносно неповнолітньої особи, що досягла п'ятнадцятирічного віку, здійснене повнолітньою особою без застосування насильства, примусу, загрози або обману, якщо воно здійснене законним, природним або приймальним родичем по висхідній лінії або будь-якою іншою особою, що має владу над потерпілим, карається десятьма роками ув'язнення і штрафом у розмірі 1 000 000 франків. Якщо потерпілим є неповнолітня особа, що досягла п'ятнадцятирічного віку покарання встановлено у розмірі двох років ув'язнення і штрафом у розмірі 200 000 франків.

США має великий досвід попередження і подолання насильства в сім'ї. Згідно з даними Національної коаліції США проти домашнього насильства, 25% жінок зазнають домашнього насильства протягом життя [6]. Покарання за вчинення домашнього насильства в США диференціюється в межах від декількох місяців до 3-5 років і більше позбавлення волі. При цьому ступінь суворості покарання залежить від: 1) ознак суб'єкта злочину (громадянин США або іноземець, особа без громадянства, біпатрид); 2) розміру заподіяної шкоди; 3) штату, в якому стався інцидент. Крім покарання, якщо особа визнається винною у вчиненні домашнього насильства, до неї застосовуються інші заходи кримінально-правового характеру, які полягають у забороні будь-яких контактів із жертвою.

У ст. 260 КК Китайської Народної Республіки передбачається, що жорстоке поводження з членами сім'ї при обтяжуючих обставинах карається позбавленням волі на строк до 2 років, арештом або наглядом. Ці ж дії, якщо вони спричинили тяжкі каліцтва або смерть потерпілого караються позбавленням волі на строк від 2 до 7 років.

У Кримінальному кодексі ФРН відповідальність за фізичне насильство щодо неповнолітніх передбачена у спеціальній ст. 225 «Катування опікуваних осіб», відповідно до якої мука, катування, заподіяння шкоди, а також зловмисне нехтування своїм боргом піклуватися про особу, якщо таке насильство застосовується до особи, що не досягла вісімнадцятирічного віку або особа, яка беззахисна внаслідок хвороби або фізичного недоліку, яка знаходиться під його опікою або під його заступництвом, відноситься до його сімейства, надано в його розпорядження особою, зобов'язаною робити йому матеріальну соціальну допомогу або підлеглий йому у рамках службових і робочих стосунків, караються позбавленням волі на строк від шести

місяців до десяти років. Також позбавленням волі на строк не менше одного року карається особа, якщо вона в результаті здійснення діяння наражає опікуваного на небезпеку настання смерті або завдання тяжкої шкоди здоров'ю або завдає значної шкоди фізичному або духовному розвитку.

Відповідно до іспанського законодавства особа несе кримінальну відповідальність за заподіяння фізичного насильства своєму чоловікові або особі, що знаходиться в стосунках типу постійного спільного життя, або власним дітям або дітям чоловіка або співмешканцям, опікуваним, батькам або недієздатним, з якими він спільно мешкає, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років, незалежно від покарання, призначеного відповідно до заподіяної в кожному випадку шкоди (ст. 153 КК Іспанії). У ст. 178 КК Іспанії передбачено, що той, хто зазіхне на статево свободу іншої людини з насильством або залякуванням, карається як винен в сексуальній агресії ув'язненням на термін від одного року до чотирьох років. Відповідно до ст. 180 КК Іспанії, діяння, описане в ст. 178, карається ув'язненням на строк від чотирьох до десяти років, якщо злочин вчиняється з використанням родинних зв'язків висхідним, низхідним родичем або братом (сестрою) – рідними, в результаті усиновлення або через стосунки властивості. При цьому КК Іспанії встановлює, що якщо батьки, опікуни, піклувальники, захисники, учителі або інші особи, які мають певні права щодо неповнолітнього, виступають в ролі виконавців або співучасників у вчиненні злочинів, передбачених в цьому Розділі, покарання їм призначається ближче до його верхньої межі.

Кримінальний кодекс Грузії під домашнім насильством визнає насильство одного члена сім'ї по відношенню до інших членів сім'ї, систематичну зневагу, шантаж, приниження, що спричинили фізичний біль або страждання і не спричинили наслідків, передбачених статтями 117, 118 або 120 КК Грузії. Такі дії караються суспільно корисною працею на строк від сорока до ста п'ятдесяти годин. За наявності кваліфікуючих ознак: вчинення домашнього насильства щодо вагітної жінки, неповнолітнього або особи, що знаходиться у безпорадному стані; у присутності неповнолітнього відносно члена сім'ї винного; відносно двох або більше за осіб; групою осіб; неодноразово, вчинене карається суспільно корисною працею на строк від ста до двохсот годин, обмеженням свободи на строк до

одного року або позбавленням волі на строк до одного року.

Певні особливості кримінально-правового регулювання відповідальності за домашнє насильство притаманні законодавству Польщі. Кримінальний кодекс Польщі передбачає окремі розділи «Злочини проти сексуальної свободи і моральності» та «Злочини проти сім'ї та опіки». Сексуальне насильство вчинене з родичем по висхідній і низхідній лінії, усиновленим, усиновлювачем, братом або сестрою, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років. У ст. 207 КК Польщі передбачено покарання за завдання фізичних або психічних страждань найближчій особі або іншій особі, яка перебуває у постійній або тимчасовій залежності від злочинця, або малолітньому, або особі, яка є безпомічною з точки зору свого психічного або фізичного стану у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. Якщо ж ці дії вчиняються з особливою жорстокістю, відповідно до ч. 2 ст. 207 КК Польщі, покарання призначається в межах від 1 до 10 років позбавлення волі. Якщо в наслідок цих дій потерпілий здійснить замах на власне життя, винний підлягатиме покаранню на строк від 2 до 12 років позбавлення волі (ч. 3 ст. 207 КК Польщі).

Висновки і пропозиції. Аналіз особливостей правового регулювання кримінальної відповідальності за домашнє насильство у деяких зарубіжних країнах дозволяє виділити наступні позитивні моменти, які могли бути враховані для подальшого вдосконалення відповідних вітчизняних кримінально-правових норм:

1) для вдосконалення кримінально-правових норм щодо протидії домашньому насильству вітчизняному законодавцю необхідно, перш за все, ратифікувати відповідні міжнародно-правові акти і імплементувати їх норми, спрямовані на захист від домашнього насильства;

2) встановити кримінальну відповідальність за більш широке коло посягань проти життя, здоров'я, честі, статевої недоторканності, які можуть бути застосовані в сім'ї;

3) за прикладом зарубіжного кримінального законодавства доцільно було передбачити більш суворе покарання за злочини, що мають ознаки домашнього насильства, порівняно з іншими однорідними діяннями;

4) визнати випадки заподіяння смерті у разі застосування насильства в родині кваліфікуючою ознакою та закріпити її у самостійному пункті ч. 2 ст. 115 КК України.

Список літератури:

1. Довідник для членів парламенту. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), Гіларі Фішер, експерт-консультант, спільно з секретаріатом Комітету з рівних прав і недопущення дискримінації Парламентської асамблеї Ради Європи, жовтень 2013. С. 9.
2. Згідно із результатами дослідження, здійсненого на замовлення Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні. URL: <http://www.vsirivni.com.ua/facts/klyuchov-fakti-pro-domashn-nasilstvo>.
3. Інститут соціологічних досліджень НАН. URL: <http://rogachik.just.ks.ua/yuridichna-rubrika/nasilstvo-u-simiyak-sotsialna-problema-v-ukrayini.html>
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України 2227-VIII від 06.12.2017 р. / Верховна Рада України. Голос України від 11.01.2018. № 6.

5. Визначення різних видів насильства. Матеріали Російсько-американської конференції щодо запобігання насильства в сім'ї по відношенню до жінок. 28-30 жовтня 1998. С. 3–4.
6. Національна коаліція проти домашнього насильства. URL: [http://www.ncadv.org/files/DomesticViolenceFactSheet\(National\).pdf](http://www.ncadv.org/files/DomesticViolenceFactSheet(National).pdf)

References:

1. Directory for members of parliament. Council of Europe Convention on the Prevention and Combating of Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Hilary Fisher, Expert Adviser, in conjunction with the Secretariat of the Equal Opportunities and Non-Discrimination Committee of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, October 2013. P. 9.
2. According to the results of a study commissioned by the Equal Opportunities and Women's Rights Program in Ukraine. URL: <http://www.vsirivni.com.ua/facts/klyuchov-fakti-pro-domashn-nasilstvo>
3. Institute of Sociological Researches of NAS. URL: <http://rogachik.just.ks.ua/yuridichna-rubrika/nasilstvo-u-simyi-yak-sotsialna-problema-v-ukrayini.html>
4. On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence: Law 2227-VIII of 06.12.2017 / The Verkhovna Rada of Ukraine. Voice of Ukraine dated January 11, 2018.
5. Definition of Different Types of Violence. Materials of the Russian-American Conference on the Prevention of Violence in the Family in relation to Women. 28-30 October 1998, pp. 3–4.
6. National Coalition Against Domestic Violence. URL: [http://www.ncadv.org/files/DomesticViolenceFactSheet\(National\).pdf](http://www.ncadv.org/files/DomesticViolenceFactSheet(National).pdf)